

IVANKO BENDIŠ:

POGLED NA NARODNU NOŠNJU I ŽIVOT U KONAVLIMA.

I.

Konavoska narodna nošnja, neću reći da ima prvenstvo među nošnjama na slavenskom jugu, ali je svakako među prvima. Svaki stranac kad dodje u Dubrovnik i vidi lijepu Konavočicu, ne može oteti pogleda od nje, pa ne će stići iz grada a da ne kupi kakvu vezenu stvarcu, što će mu ostati nezaboravna uspomena na one oči kô azurno more, u kojima se skriva umjetnička duša jednostavne žene iz puka.

Kad je godine 1908. kita konavljana i konavoka pohodila carski Beč, njihova se bogata nošnja isticala među svima nošnjama monarhije, te su bečki listovi o njoj najlaskavije pisali. Bečko i strano općinstvo iz najviših krugova, prilazilo je k našim djevojkama i momcima, diveći se njihovoj nošnji. Nekim osobitim udivljenjem promatralo je njihovo vezivo, pa su nekoje odlične dame naručile pojedinih komada veziva i odjeće.

Lijepoj narodnoj nošnji, pridružuje se krasna pojava, držanje i otmenost Konavljana. On ima u sebi nešto svoga, osebjunoga, što ga razlikuje od ostalih naših seljaka. Ona njegova okretnost pri svakom činu, ponosno držanje, skladnost u svakom kretu, oštri i smioni njegov pogled, čine ga otmenijim.

Konavljanin je radiša do skrajnosti; rad ga je očeličio, južna priroda nije mu maćeha bila, pa ga obdarila ljepotom puti. Trijezan u življenju, obdaren bistrim shvaćanjem, lako i rado usvaja plodove kulture.

II.

Konavljanin ne imadjaše uvijek današnju svoju narodnu nošnju. On ju je mijenjao, a i danas mijenja, prama duhu vremena, prama razvitku svog prirodnog ukusa te prama socijalnom položaju i kulturi. Konavljani su bili golemom većinom, a valjada i svi, kmetovi dubrovačke vlastele. Osobito za doba republike, živjeli su kao takovi, veoma kukavno. Kao robovi. Nakon pada republike, vlastela ogorčena zbog gubitka ponosne slobode svoje, htje doše da izumre i njihov slavni rod. Ne htjedoše se ženiti, ali su za to ljepušne kmetice sebi vabili, a djecu, zadnje odvjetke slavnoga roda, slali da obrađuju zemlju na njihovim posjedima u Konavlim.

Zato u Konavljana ima dosta vlasteoske krvi, plemićkog ponosa. Spominjem se nekog seljaka, kojega drukčije i ne zvali no Marko Orsatov. Živio je kukavno, taj valjda posljednji izdanak slavne vlastele, ali u njegovu držanju, na njegovu licu, odsijevao je ponos dubrovačkih patricija. Nešto po krvi, a nešto po neprestanom općenju sa dubrovačkom gospodom, konavljanin poprmi dosta gospodskoga u sebe. Vlastela, malo po malo izumirahu, a Konavljani se počеше oslobadjati njihova tutorstva. Zadnje, što je vlasteli ostalo, bijaše kakav dvorac u gradu i neke zemlje u okolici. Ne htjedoše ih pokloniti vijernim kmetima, koji se moradoše teškom mukom otkupiti. Trebalo je rada, da se zemlja isplati nasljednicima vlastele. A kad su ih nekoji od njih prekupili, bilo je i teže. Nije se mogla u takvim prilikama nositi svila i kadifa, a trebaše mnogome ostaviti i vlastito ognjište te seliti u daleke krajeve Amerike.

Muškarci tada nosili ljeti bijele prtene gaće, uže od današnjih, a zimi od kostrijeti, kao što nose katolici u okolišu Mostara. U to doba ne bijaše ni stočarstvo razvijeno, a ni svile se pribaviti ne moglo. Kasnije, u nešto boljim prilikama, marljivi konavljani nasadiše murava, iz početka s namjerom da im se krmci bolje utove, no kasnije iskoristiše murvino lišće i za hranu svilenoj bubi. Tako su mogli namaknuti i svilu za sitan vezak svojim kćerima, koju bi onda po volji mastili.

Kako je narod ekonomski zaostao, nije se moglo namaknuti ni najnužnije, pa se ni narodna umjetnost ne mogaše razviti. Sve bijaše na nisku stepenu. Prikazne kućice, malo živeža, slaba hrana, pa i odjeća. Ni postelje, ni pokrivača, Bože pomozil! Jedino duh bijaše snažan da odoli svim nepogodama, da prkosi svim nevoljama. Tek kad se baštine obradile, kad je blagoslovljeni povratak iz Amerike počeo, jedva se nekako odahnulo i krenulo u svemu na bolje. Bujmašta stala je da stvara. I stvorila je one divne vezove, koje je narod prozvao ž u t n i c a, pošto u njima provejava pretežno žuta boja. Teško je to bilo vesti, kako kažu današnje vezilje. Ti vezovi razvijali su se iz srca i duše naše žene te imaju karakter neke nujne poezije, ali ipak puni ozbiljne, stroge ljepote i južnjačke topline. Takav je bio duh vremena, u kojemu nikoše.

Ali su našta i nova vremena. Narod se malo po malo oslobadja ropstva i gospode, od koje nauči ugladjenost i od koje poprimi neku osobitu pitominu. A ona potištenost, što je vladala u njegovoj duši, kad bi omotan u kuštravu stručicu i u popriječanim opancima stupao drhćući pred velemožnu vlastelu prestade, i novi naraštaj dodje. U toj „struci“ držao se prije nekako poniženim. Sada ju njegov sin zamijenio crvenom kabanicom od čohe, a one mizerne bijele gaće sa modrim, od same vune te izvezene crvenim, svilenim gajtanima.

U svome prirodjenom ukusu, nadje da mu uprav ljepše pristaje, da se bolje sklada s ostalim djelovima odjeće, tamno-modra boja gaća, povrh kojih obavi crni vuneni pas. A kasnije, u svečanim prigodama, šaroviti, svileni, pa crvenu kožnatu pripašnjaču iliti, kako je on nazivlje s vilâju, za koju bi zatakao veliki nož u srebrenim koricama. Svilaja mu bijaše ne samo uresom, već i nekim praktičnim spremištem, jer bi zaista tamo zatakao arbiju (mašice) i kresivo i ešku, pa šareni ubručić i u svečanim danima, u procesiji kad bi išao po djevojku ili na pir, još i srebrenjaču pušku malu. U radnim danima, zatakao bi i kosjerić, pa bi se, kako mi kazivahu, i stegli bolje, a koji i kamen mećao da, dok rade, manje glad očute. Svaka je kuća nastojala, rek bi natjecala se da se što prije iz siromaštva pridigne

Oko velike crvene kape, s velikom svilenom kitom, koja je preko ušiju sezala, opasao bi saruk, a u ruku šarac kamiš. Na bijelu kao snijeg košulju, kojoj je ogrlica bila načom banna isto u bijelo, obukao bi koret i presomitaču, izvezenu žutim cvijetcima i okićenu srebrenim pucima dubrovačkih zlataca. U novije doba i svileni džamadani i fermeni lijepo izvezeni tamno-crvenom svilom. I danas je izvezeni po novom ukusu crnom svilom za svečane zgode; bolji imaju to zlatom izvezeno. Junak, ko junak, ponosan, jer slobodan čovjek, svoj. Naravno, da to svak u početku nije imao, nego bolje kuće, ali i oni srednje ruke nijesu zaostajali, pa bi svoju bolju odjeću čuvali za svečane zgode, da se iskažu barem pred crkvom, gdje se sav narod okuplja. I ženska je zamijenila prostu kurdjelicu od žute i crvene predje sa svilenom u mnogo življim bojama, a onu ostavila da nosi u radne dane, pa je takodjer konderlj s glave pometla. Svila otimlje sve veći mah. Umjetnički ukus istančao se. Na košulje prave velike kite od žutog imbrišima šaraju svilu u žive boje: crvenu, modru i zelenu, pa mijenjaju i ornamente. Kako se narodni život promijenio, tako s ovim životom i vezivo je promijenilo svoje motive i svoje boje. Puno je kolorita, boje su žarke,

ali ipak u nekom skladnom tonu, da se moraš čuditi, pa ne možeš odgonetnuti, kako se sve to lijepo sklada.

Nemamo zgodne riječi, kako se te kombinacije boja slažu, ali odmah vidimo, da nije to prenatrpano, pa naše oko mirno počiva na vezivu i — divi se. Kao bogodani umjetnik što nalazi za svoja djela uvijek nove i lijepe melodije, koje srca zanose, tako je i narodna vezilja, nalazila uvijek novih, lijepih pobuda za svoje umjeće. Ona se podavala tome radu nekim zanosom, rek bi strasti i neopisivim oduševljenjem, živući u prirodi, od koje se danas udaljuje, jer nema vremena ili jer je jenjao onaj zanos uslijed vanjskih utjecaja.

Sto put sam ih motrio, kako, za svojim krdom na paši, sitan vezak vezu i tiho popijevaju ko da iz onih pjesama, u kojima mladoj čobanici struji srcem zanos i oduševljenje, ljubav i sreća, izvlači misao da ju na platno prenese. Ili posjedaju na tratinu, gdje ih okružuje svakojako poljsko cvijeće, dok slavuljev pijev srca im dira, a od žute kao zlata kapinike, u proljeće struji opojni miris. Pričaju priče o vilama i vješticama; otkrivaju tajne srca svoga, gdje se iz mladih grudi izvijaju čeznutljivi uzdasi. Treba shvatiti dušu tog naroda, treba znati, u kojim je momentima on stvorio tako otvorene vezove, pune kolorita. To su bili svečani časovi sreće, kad je srce zadovoljno, kad je duša puna nekoga slatkog milja.

III.

S jedne strane je doticaj našega seljaka sa gradom i gradjanima dobro utjecao, jer ga je uljudba podigla iz primitivnog stanja, ali mu je svojim utjecajem dosta pokvarila narodnu nošnju. Dok je on samosvojno, prema svome individualnom shvaćanju i ukusu udešavao, lijepo se prilagođivalo narodnoj ornamentici; ali miješajući s onim gradskim, mnogo je izgubio od svoga, ne samo individualiteta, da li i ljepote. Tudjinski duh prevladao je, od kada se on odalečio od prirode, te stao oponašati gradsku nošnju i običaje.

U ono junačko doba, nosio je naš Konavljanin dževerdan, ispisan srebrom i perlama, srebrenjače za pasom pa i veliki nož sav srebrom iskićen. Danas je sve to oružje, samo uspomena na ona junačka, ali na niskom kulturnom stepenu vremena, kad je otimao djevojke, kad su za jednu žensku padale mrtve glave. Danas se sve to pometlo. Ne grabe se djevojke na nože i puške, a sve se to manje prije vjenčanja i odvođe; ne napada brat na brata, pa se i ne nosi nikakvo oružje. Još da se gdje god pomeće kakova stara svilaja, koju kakav starac pripaše i zatakne za nju nožićak, pa kad izadje pred crkvu

da mladjariji okreše: „Evo čovjeka, starog koljeno-
vića, junaka iz onih lijepih vremena!“

Rijetko, posve rijetko, da se u svatovima jašu viloviti konji, ne nosi se više barjaka; jedina pjesma, ta vjerna pratilica njegova, još se krije, te cilik lijerica na dernecima i javorove gusle u dugim, zimskim večerima, kad zadune i zaline. I toga po malo nestaje; gube se one lijepe svatovske pjesme, u kojima ima toliko čara, toliko narodnog osjećaja za onaj novi život, u koji stupaju mladenci. Nestaje i one lijepe zdravice na krsnim imenima, kao što je nestalo sa trpeze narodne bukare i sinije, a mjesto njih sjaju se staklenice, čaše, tanjuri, noži i vilice. Kao što sa vlastelom dubrovačkom izumrije onaj stari patricijski duh, sa starijom narodnom generacijom, nestat će i zadnjeg narodnog običaja — narodne zdravice — a čut će se štogod novoga, gospodskoga, kao, što je sve gospodsko na trpezi, kad je pir i krsno ime. Pa ne samo to: gospodsko je i jelo i slatkarija. Dok su prije naše žene pekle domaći p a n d i š p a n j za pir, danas se koče gradske t o r t e.

S jedne strane nije se čuditi što se sve ovo događa; što vidimo da idealizam i estetika uzmiču pred praktičnim i ekonomskim razlozima; što uslijed vanjskih utjecaja narod sasvim napušta svoju umjetnost i svoje narodne običaje ili ih, unoseći tuđinske, do smiješnosti kvari. Ali se mora požaliti što oni, koji su zvani da njeguju i uzdrže lijepe običaje, svojim autoritetom ne kušaju spriječiti neke gradske novotarije, koje ubijaju narodni duh, a upropašćuju ga i materijalno.

Neosporivo je, da su i za seljaka dandanas nastale veće životne potrebe nego što su bile dok je primitivno živio. On, natrušen civilizacijom, hoće da ima čiste i uredne kuće i dvorišta, čisto da se nosi, bolje da se hrani, u svojim kućama da obiluje svim potrebnim orudjem, pokućstvom, posudjem, i ost. To traži i duh vremena. A da sve te potrebe namakne, treba ustrajna i racionalna rada. Njemu je svaki čas dragocjen, pa gleda da ga zora ne prevari u postelji, a prije nego se noćca stane hvataći, ne ide iz polja. Ima neku strast za sticanjem imetka, te gleda da ga njegov susjed ne preteče. Pa dok je prije mnogo lakše obradjivao svoje zemlje, danas mu se hoće više vremena, više troška, više borbe. I priroda se kao urotila proti njemu. Sva sila bolesti i nedaća napada njegove usjeve, vinograde i stoku.

Dok seljak i njegova ženskadija, u vrijeme kad im životne potrebe bijahu minimalne, manje su radili, pa u dokolici sijali lan, preli, tkali, šivali, gojili svilenu bubu, danas mu se to ne isplaćuje, jer mu

svuda dućani nude jeftiniju fabričnu robu. Postao je i on praktičan shvaćajući duh vremena; što bi mu onaj pedalj zemlje dao lana za košulje, on ga drugom kulturom bolje iskoristi, a ženskim ne da da šiju, kad imaju prećih posala, već daju kakovoj švelji da na šivaćem stroju to izradi ili u kućama, gdje je za druga veća, kupi domaćin šivaći stroj, pa se jedna, manje sposobna za težačke poslove, tim bavi. Naše ženske i nemaju kada da vezu, jer to iziskuje dosta vremena; one dapače moraju toliko muškaračke poslove da obavljaju, a majke po gotovo nemaju dovoljno vremena, da djecu svoju uče vezenju, već to prepuštaju školi.

Dakle, naše bi škole mnogo i mnogo mogle doprinijeti uzdržanju narodne umjetnosti. A malo je učiteljica što im na srcu to leži. One unose gradske novotarije što nemaju nikakove veze s narodnim životom. Naše učiteljice (čast nekima) treba da imaju više duha narodnoga, više smisla za umjetnost, pa da naše narodno blago što je na izginuću, pridignu, ožive: da ga prošire medju inteligenciju, izradjujući u narodnom stilu nakite za ruho, mješte da za dobre novce kupuju tuđinske uzorke.

IV.

Cijenò fabrična roba zamijenila je mnogi komad lijepe narodne nošnje osobito kod ženskinja. Njoj je milo što je puno cvijeća, što snažno djeluje na oko, pa za to kupuje kićene t r a v e r s e, šarene ubručiće itd. A je li jedna kupila, eto će se sve za njom povesti. Trgovci da prodadu slabu robu za dobre pare, izludjivaju naše seljanke kićenim riječima, kao čifuti, hvaleći vrstu, lijepo pristajanje, nisku cijenu itd., dok im oči ne zaslijepe, kako same kadgod kažu, kad uvide da su prevarene bile.

Naša današnja seljanka hoće da se dopane svojom elegancijom, pa je počela nositi skutice kao naše gradske dame, podsuknje, te se stiska tkanicom što jače, a tako i gornji dio tijela k o r p e t o m a do brzo će valjda i steznikom. Malo koja da nije okićena zlatnom kolajnom, što joj je brat ili vjerenik iz Amerike poslao, a mnoge imaju zlatne narukvice. To su sve uveli naši a m e r i k a n i, pa danas i siromašnija djevojka, kad ide kupiti o b i l j e ž j e (vjenčani nakit i prstenje), baca pogled na kolajnu, nebi li joj dragi kupio. Da je pokupiti sve moderno zlato po našim selima, predstavljalo bi nevjerovatno kapital. Bolno me dira kad vidim, da se u narod uvlači tuđinski duh. O, kako je neprilično, nenaravno gledati danas konavljanina, gdje mjesto njegove crvene ili modre kabanice nosi go-

spodski kaput, a dražesna konavočica mjesto svoje lijepe pregačice, gradsku traversu i mjesto crvenih papuča kaiserica, gradske, žute crevljice.

Borimo se proti tudjinskom utjecaju mi, koji samo u doticaju s narodom. Onaj njegov stari, pri-

PROF. VID VULETIĆ-VUKASOVIĆ:

BILJEŠKA O PUŠKAMA.¹

Mного je oružja došlo na naše strane i iz Arbanije, šcipetarske zemlje, gdje je ljuto pleme te ne može ni časkom bez oružja.

U Arbaniji se razvila osobita ornamentika na oružju, ali je tu utjecaja iz orijenta, tu je turske i šleme (veza).

Ovdje mi je navesti nekoliko vrsta, osobito malih pušaka, a takih je dosta i u našem narodu: pećanke ili penjanke, granče, polugranče, pašaleše, tiranke, tušinke (najbolja srmali puška), elbasanke, tepeljanke, toskeše (tošaške), saline, polysaline (šiljaste glave na kundaku), prizdrenke (glava od žutog tuča). Gramča je dobro urešena granama i pupicama, debele je glave, a radjena je u Djakovici.

Pašaleše je bio čuveni majstor (puškar) kod Skadra i po njemu se tako zovu puške.

Tiranke (tiraneše) su po mjestu u Arbaniji. Tuša je takodjer vrli, dapače prvi, puškar Arbanas.

Ovdje je navesti janjinske i prletuše gradjene u Tiranu.

Bušatleše su okrugle glave, sitne radje na pupice, a zove se bušat po begovima Bušatlijama.

Goleme su se granalije rodile u Skadru, a jedna je vrijedila i do 16 napoleona.

Navesti je još jabučarke, šešane, džeferdare (narodne puške) i ledenice (po svoj prilici narodne Venedice), te su običnije radje; karanfile duge puške.

U Foči su se gradile pećanke, te su se tako zvale, jer su slične pravim pećankama.

I džeferdari su se radili u Foči, a u Italiji lazarinke, brešakinje ili breške. Ove su posljednje kratke puške, a duge su: šare, dibraneše i parangun. Ove su puške konji-

rodjeni umjetnički duh treća probuditi pa ga gajiti, pa i ako potrebe vremena, kultura i ostalo što utječe na dušu narodnu, mijenja u njemu umjetnički ukus, to moramo pregnuti, da se taj razvije u nekom skladu, kako bi narod sačuvao svoje individualne osobine.

čarice, pa je tako i džeferdar; poznate su još male puške caline (merditore), puke (iz sela Puka).

Napomenuti je i dubrovačke špagarice, iz Italije, ili iz Španije, otkle su dubrovčani dobavljali osobito široke trumbune, što su se lijevali od tuči.

U Hercegovini su poznate kubure. Opazit mi je, da je na puškama i na mačevima, katkada urezano ime majstora, pa eto nekoliko opisa spomenutih pušaka:

Na kuburi (calini) urezano je ćirilicom:

Грaдн Лyкa
Мисoв Лyзи

čita se: gradi Luka Mićov Luzzi.

Ovo je ime majstora Luke Mićova iz Luga, kod Trebinja. Tako se zvao čuveni harambaša Luka Vukalović, puškar po zanatu.

U Dubrovniku je golema trgovina; osobito s oružjem trguju Arbanasi i ostali terzije, pa je toga oružja došlo i prošlo na toware, a naši su se muzeji najmanje okoristili; nego se stranci natječu tko će bolje i više odvući oružja i drugih uspomena u bijeli svijet. U M. Marussi je bilo na prodaju nekoliko pušaka, te ću ih po debelu opisati, jer zasijecaju u narodno oružje, što se spominje ovako u narodnoj pjesmi:

Ako će te mene poslušati,
Sada ćemo dalkrluke pisat,
Koji svoga tila žalit neće
Od vlaškoga gvoždja studenoga,
Ni od duge puške lazarije.
Ima i mala puška lazarija:
U pasu mu dvije puške male,
Dvije puške, dvije lazarinke,
Tankovite, ma su glasovite.

1. Džeferdar urešen granama. Prije početka grane umetnuta je ženska glava, pa natpis LAZARO-LAZARINO. Na gvoždjima je GILBERTI. Kundak (oklop — od turske riječi kondak — tufenk —

¹ Vid Vuletić-Vukasović: „Napomene o narodnom umijeću”, Dubrovnik, str. 72.—73., 77.